

5- 6 YOSHLI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH YO'LLARI.

Xolmirzayeva O'g'iloy Murotali qizi.

Termiz Davlat Pedagogika Instituti 1-kurs magistranti.

Annotatsiya: *Ekologik ta'lim bugungi kunda ta'lim tizimlari faoliyatini yaxshilashning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida rasman e'tirof etilgan. Ekologiya hozirgi vaqtda yangi turmush tarzini shakllantirish uchun asosdir. Ushbu maqolada 5- 6 yoshli bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ekologik madaniyat, Maktabgacha ta'lim, taassurotlar, ekotizim tushunchasi, axloqiy madaniyat, xalq og'zaki ijodi, maqol, ertak.*

Maktabgacha yoshdagi yetakchi faoliyat - bu bolalarning o'yin faoliyati. Shu bilan birga, ushbu taxminning to'g'riligiga borgan sari ko'proq shubhalar to'planib bormoqda. Ko'p yillar davomida ilm-fan maktabgacha yoshdagi bolalik davrida kattalar yordamisiz va hatto ularning harakatlari tufayli boy rivojlanadigan chinakam bolalar faoliyatini qidirmoqda. Bunday faoliyat, zamonaviy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, bolalar eksperimenti bo'lib chiqdi. Zamonaviy bolalarni axloqiy tarbiyalashda moddiy qadriyatlar ustunlik qiladi ma'naviy jihatdan, shuning uchun bolalarda mehr-oqibat, rahm-shafqat, saxovat, adolat, fuqarolik va vatanparvarlik g'oyalari buziladi. Kitoblar orqa fonda o'chib ketdi, ularning o'rnini televizor ekrani egalladi, ulardan har doim ham samimiylilik yoki axloqiy poklik bilan ajralib turmaydigan ertaklarning qahramonlari, multfilm qahramonlari endi bola hayotiga kirib boradi.

Tabiatga zarar etkazganlarning har biri bir vaqtlar bola edi, shuning uchun bolalarga ekologik ta'lim berishda maktabgacha ta'lim muassasasining va oilaning o'rnini juda katta. 5-6 yoshda ekologik bilim asoslarini o'zlashtirish eng istiqbolli hisoblanadi, aynan shu yoshda bola tabiatni juda emotsional qabul qiladi, tabiatning bunday xususiyatlariga e'tiborni kattalar sezmaydi. U hayvonlarni tengdosh sifatida qabul qiladi, ularga hamdarddir. Aynan shu imkoniyatdan ekologik ta'lim maqsadlarida iloji boricha to'liq foydalanish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu atrofdagi dunyoni va unda o'zi haqida ma'lumot olishga qodir bo'lgan diqqatli, sezgir, g'amxo'r bola tarbiyasining juda muhim bosqichidir. Bizning vazifamiz bolalarda axloqiy tuyg'ularni shakllantirish, Vatanga, o'z ona yurtiga bo'lgan muhabbat va hurmatni, o'z mamlakati bilan faxrlanish tuyg'usini tarbiyalashdir. Bolalar uchun Vatan g'oyasi rasm, qo'shiq, atrofdagi tabiat, o'z ona yurtining hayvonlari bilan boshlanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muhim yo'nalishlaridan biri bu tabiatni hurmat qilishdir. Tabiat ma'naviy boyishning bitmas-tuganmas manbai. Tabiatni muhofaza qilish va chinakam sevish uchun siz uni bilishingiz kerak. Tabiatni bilmaslik ko'pincha befarqlikning sababi,

ba'zan esa barcha tirik mavjudotlarga nisbatan shafqatsizlikdir. Ba'zida bola shoxni sindirib tashlashi, qurbaqani tayoq bilan urishi, qo'ng'izni oyoq osti qilishi, chumolilar uyasini buzishi mumkin, hatto bu tabiatga katta zarar etkazayotganiga shubha qilmaydi. Men bolalarni Yer uchun hammamiz birdek mas'ul ekanligimizni va har birimiz uning go'zalligini asrab-avaylashimiz mumkinligini tushunishga harakat qilaman.

Maktabgacha yoshdagi bolani ekologik tarbiyalash maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining muhim omili sifatida “Ekologiya” so‘zi va uning hosilalari kundalik lug‘atimizga mustahkam kirib keldi. Shaxsning dunyoqarashini shakllantirishda maktabgacha yoshdagi bolaning muhiti, ijtimoiy va madaniy muhiti, shuningdek, uning har bir narsaga juda yoshligidanoq alohida nuqtai nazari katta rol o'ynaydi.

O'tmishning barcha buyuk mutafakkirlari va o'qituvchilari tabiatga bolalarni tarbiyalash vositasi sifatida katta ahamiyat berishgan: Ya.A.Komenskiy tabiatni bilim manbai, iroda, his-tuyg'u va ongni rivojlantirish vositasi deb bilgan. K.D. Ushinskiy ularga aqliy va og'zaki rivojlanishi uchun qulay va foydali bo'lgan hamma narsani aytib berish uchun "bolalarni tabiatga olib borish" tarafdori edi. Tabiat bilan tanishtirish metodini ilmiy asoslashda 1950-yillarda pedagogika institutlarining maktabgacha pedagogika kafedralarida olib borila boshlangan tadqiqotlar katta ahamiyatga ega bo'ldi. Birinchilardan biri - E. I. Zalkindning maktabgacha yoshdagi bolalarni qushlar bilan tanishtirishga bag'ishlangan tadqiqoti tabiiy ob'ektlarni hissiy idrok etishni to'g'ri tashkil etish qanchalik muhimligini ko'rsatdi: kuzatuvlarni muvozanatli nazorat qilish maktabgacha yoshdagi bolalarga juda ko'p taassurotlarni beradi, ular tabiatga aylanadi. aniq va umumlashtirilgan g'oyalar, nutqni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Hozirgi vaqtda uzluksiz ekologik ta'lim tizimi o'zining dastlabki bo'g'ini - maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash sohasida eng yuqori rivojlanish darajasiga ko'tarildi. O'qituvchilarga ushbu yo'nalishni har qanday maktabgacha ta'lim muassasasida amalga oshirish imkoniyatini beradigan ko'plab dasturlar ("Bizning uyimiz - tabiat" N. Rijova, N. Veresovning "Biz yerlikmiz", S. Nikolaevaning "Yosh ekolog" va boshqalar) mavjud. muassasa. Etakchi keng qamrovli dasturlar ("Kamalak", "Originlar", "Bolalik", "Kroxax" va boshqalar) shuningdek, bolalarga tabiat bilan o'zaro munosabatlarning to'g'ri - ekologik nuqtai nazardan - shakllariga jalb qilish imkonini beradigan bo'limlarni o'z ichiga oladi. Ekologik ta'lim maktabgacha yoshdagi bolalarga barcha tirik organizmlar o'rtasida yaqin aloqalar mavjudligini tushunishga qaratilgan. Ular ma'lum tabiiy sharoitlarga moslashgan, alohida holda mavjud emas, balki ekotizim deb ataladigan narsalarni (daryo, o'tloq yoki botqoq) hosil qiladi. Bola faqat daraxtlarni kesish yoki asalarilarni o'ldirish yaxshi emasligini o'rganishi kerak emas. U ushbu daraxt bilan qancha organizmlar va mavjudotlar bog'langanligini, kesishdan keyin ular bilan nima bo'lishini tushunishi kerak.

Bola ta'lim-tarbiyasida maqollarning o'rne katta. Ko'plab maqollarda ichki qofiya bo'ladi. Masalan: «omon» bilan «somon», «sulton» bilan «cho'pon» o'zaro ohangdosh, ya'ni qofiyadoshdir. Shu jihatdan ular topishmoqlarga o'xshab ketadilar. Maqol she'riy shaklda ham bo'lishi mumkin. Masalan: Yer ichida oltin bor, Qaziy bersang topasan. Bog' ichida kumush bor Kovlayversang topasan. Ya'ni bunda xalqni mehnat qilishga qanchalik yerga ishlov berib uni unumdor qilsangiz undan ser hosil olasiz va daromadingiz oshadi. Bog'dagi meva va sabzavotlar inson uchun koni foyda ekanligini ushbu she'riy maqol orqali xalqimiz ifodalab bergan. Biz maqollardan foydalanish orqali bolalarning nafaqat dunyoqarashini balki so'z boyligini oshirasiz, ularni mantiqiy fikrlashga undaymiz. Maqollar fikrni lo'nda, aniq va obrazli bayon etishda nutqimiz uchun zaruriy vosita hisoblanadi. Shuning uchun ham V.G.Belinskiy xalq maqol va matallarini "poeziyaning mohiyati" deb hisoblagan edi. Maqolda o'sha xalqning tarixi, urf-odati, turmush tarzi, fe'l-atvori, ruhiyati butun borlig'i aks etadi. Bundan tashqari xalq maqollarida tabiatni asrash uni sevish, insonlar ham uning bir bo'lagi ekanligini uning bag'rida uashashi va unda kamol topishi haqida turli qarashlar mavjud. Masalan: Tabiatga boqsang boqadi, oltin isirg'a taqadi. Ya'ni inson tabiatga to'g'ri munosabatda bo'lsa tabiiy boylıklardan to'g'ri unumli foydalansa tabiat ham unga o'z marhamatini darig' tutmaydi. Shu kabi bir qancha maqollar mavjud: Maqollar:

-Dehqon bo'lsang shudgor qil, Mulla bo'lsang takror qil.

-El hayoti yer bilan, Yer hayoti suv bilan.

-Yer haydasang kuz hayda, Kuz haydamasang yuz hayda.

Ekologik madaniyat nafaqat tabiat go'zalligini idrok etish, balki uni bilish, uni himoya qilish bo'yicha faol mehnatni ham o'z ichiga oladi. Ular bolalar bilan o'zini tutish qoidalariga rioya qilishadi va muhokama qilishadi, o'simliklar va hayvonlarga g'amxo'rlik qilishda amaliy tajriba orttirishga yordam berishadi. O'sib ulg'aygan sari, bolalarning mas'uliyat doirasi asta-sekin kengayib boradi. Bolalar bog'chasida ekologik ta'lim bir necha yo'nalishlarda amalga oshiriladi: bolalar, pedagogik jamoa va ota-onalar bilan bevosita muloqotda bo'lganda.

Axloqiy me'yorlarni oddiygina yodlash mumkin emas, ular chuqur idrok etilishi, his etilishi va tajribaga ega bo'lishi, o'zini tutishi lozim. Masalan, siz o'zingizning tabiiy tabiatigiz haqida ko'p gapirishingiz va bolalarda uning go'zalligi va ulug'vorligiga qoyil qolish hissini uyg'otmasligingiz mumkin. Ammo tabiatga bir qator ekskursiyalar, bolalarga eng go'zal joylarni topish, ularni suratga olish, tartibga solish vazifasini qo'yib, bolalarda tabiatga bo'lgan muhabbat hissi paydo bo'lishiga olib keladi. Bunda tarbiyachi nafaqat olijanob tuyg'ularni uyg'otadi, balki ularning mustahkamlanishiga ham hissa qo'shadi. Men yurish paytida kuzatuvlarga katta e'tibor beraman. Piyoda sayr qilish paytida bolalar nafaqat tabiat ob'ektlari bilan tanishadilar, balki ular o'zlarini tabiatda to'g'ri tutishni, uni rasmda emas, balki haqiqatda eshitish, ko'rish va his qilishni o'rganadilar. Kuzatishlar bolada xushyoqishni, kuchsizroq, yordamga muhtojlarni himoya qilish, ularni himoya qilish istagini keltirib chiqaradi. O'simliklar

bilan aloqa bolalarda ko'plab quvonchli tajribalarni keltirib chiqaradi, har bir o'simlikning o'ziga xosligiga ishonch hosil qilish, sevimli o'simlikni tanlash, uni parvarish qilish va kuzatish imkonini beradi. Tabiat burchagida ishlash o'simliklarni parvarish qilish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi, bolalarning o'simliklarning xilma-xilligi haqidagi g'oyalarini boyitadi va hissiy munosabat va turli xil tajribalarni rivojlantiradi.

Men o'yinlarni bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirishning samarali vositasi deb bilaman. O'yin jarayonida bolalar ob'ektlar va tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi, atrofdagi o'simliklar va hayvonlar haqidagi bilimlarini chuqurlashtiradi, tirik olam vakillarini ularning tavsiflari, odatlari, yashash joylari, turmush tarzi bilan tanib olish qobiliyatini rivojlantiradi, bolalar tabiiy muhitga to'g'ri munosabatda bo'lishni o'rganadilar. ...

"Hayvonot bog'i", "O'rmonga sayohat", "O'rmondan bolalarga tashrif buyuradigan hayvonlar" o'yinlari bolalarga oddiy hayotiy vaziyatlarning mantig'ini tushunishga yordam beradi. Bolalar uchun o'yin o'ynash qiziq bo'lishi uchun men o'yinni rivojlantirish vaziyatlarini yarataman, masalan: "Mishutkaning tug'ilgan kuni", "Biz hayvonlarga salom aytishni o'rgatamiz", "Biz hayvonlarni choy bilan davolaymiz". O'yin vaziyatlari bolalarni hayvonlarga nisbatan yaxshi tuyg'ular bilan tarbiyalaydi, ularga hamdardlik, e'tibor, g'amxo'rlik ko'rsatishga o'rgatadi.

"Men go'zal sayyorada yashayman", "Yosh ekologlar", "Tabiatning do'stlari" tanlovlariga tashrif buyurish mas'uliyatni tarbiyalaydi, tabiatga, odamlarga, o'z eriga, mamlakatiga nisbatan mehrlilik, g'amxo'r munosabatni rivojlantiradi.

Bayramlar axloqiy tarbiyaning muhim vositasidir. "Osininiy", "Yer kuni", "Bahor-qizil", "Maslenitsa" kabi xalq bayramlari - bolalarning insonning tabiatdagi ahamiyati haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi, ularni milliy madaniyat bilan tanishtiradi va estetik hissiyotlarni tarbiyalaydi. Tabiatning go'zalligi va xilma-xilligi bolalarda go'zallik tuyg'usini rivojlantiradi, ularni tabiat go'zalligiga qoyil qolish va zavq olishga o'rgatadi. Ushbu his-tuyg'ularni rivojlantirib, bola o'z qo'li bilan go'zallik yaratishga harakat qiladi. Bolalar olgan barcha bilim va ko'nikmalarini kundalik mashg'ulotlarda, o'yinda, ishda va samarali faoliyatda qo'llashadi. Amalga oshirilgan ishlar bolalarning muvaffaqiyatlariga ta'sir qilmasligi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ijobiy o'zgarishlar mavjud. Bolalar atrofdagi jonli va jonsiz tabiatga, o'rtoqlariga ko'proq e'tibor berishni boshladilar. Ular tabiat ob'ektlariga kognitiv qiziqish, ularga g'amxo'rlik qilish istagini rivojlantiradilar. Bolalar bir-birlariga yordam berishga harakat qilishadi, do'stlariga achinishadi, o'rtoqlariga yoqimli ishlarni qilishni yaxshi ko'rishadi.

Ushbu ish o'quvchilarning oilalari bilan aloqa o'rnatishda, oilaning ma'naviy, ruhiy va jismoniy salomatligini mustahkamlash ishlarini tashkil etishda yordam berdi.

O'z xatti-harakatlari uchun mas'uliyat hissi va ularning dunyo uchun oqibatlarini anglash shakllandi.

Kundalik hayotda va tabiatda ekologik toza xatti-harakatlarning boshlang'ich ko'nikmalari, tabiatni oqilona boshqarish qobiliyatlari bolalarda mehr-oqibat, sabr-toqat, mehnatsevarlik, rahm-shafqat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Faqat shu tarzda, hissiyotlarga ta'sir qilish orqali, turli xil usul va shakllardan foydalangan holda, asosiysi tabiat bilan bevosita aloqada bo'lish, umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirilgan uyg'un rivojlangan shaxsni ko'tarish mumkin.

Men umid qilmoqchi bo'lgan asosiy natija - bu bolaning abadiy insoniy qadriyatlarni o'zlashtirishi: rahm-shafqat, rahm-shafqat, haqiqatni sevish; uning yaxshilikka intilishida va yomonlikni rad etishda.

maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limining eng samarali usullarini aniqlashda vizual-samarali va loyihaga asoslangan o'yinlarga ustunlik berish kerak. Kuzatuv Ekologik ta'limning asosiy usuli - kuzatish. Bu sizga tabiat ob'ektlari haqida hissiy bilimlarni amalga oshirish imkonini beradi. Bunda idrokning barcha shakllari ishtirok etishi mumkin. Ko'pincha maktabgacha yoshdagi bolalar tabiat va o'simlik hayotining holatini kuzatishga taklif qilinadi. Bunday kuzatishlar yil davomida muntazam ravishda o'tkazilishi kerak. Ushbu turdagi ish kundalik yurishlarning ajralmas elementidir. Bundan tashqari, qushlar, uy hayvonlari va hasharotlar vaqti-vaqti bilan kuzatuv ob'ektiga aylanadi. Taxminan oyiga 1-2 marta bolalar ijtimoiy ob'ektlarni, kattalar mehnat faoliyatining xususiyatlarini kuzatadilar. O'yin O'yin bolalarga harakat erkinligi, bo'shashmaslik va tashabbus ko'rsatish imkoniyatini beradi. Biroq ekologik tarbiya jarayonida o'yin faoliyatidan foydalanish uchun uni hayvonot dunyosiga hech qanday xavf va zarar keltirmaydigan tarzda tashkil etish zarur. Bolalar hayotining majburiy atributi tabiat ob'ektlarini tasvirlaydigan o'yinchoqlardir. Ular bilan o'ynab, maktabgacha yoshdagi bolalar hayvonlarning odatlari va turmush tarziga taqlid qilishadi. Ekologik ta'lim bo'yicha ishning alohida turi - tabiiy materiallardan o'yinchoqlar ishlab chiqarish. Bolalar tabiat ob'ektlarining xususiyatlari bilan tanishadilar va bunday faoliyat natijasida chiroyli yorqin o'yinchoq paydo bo'lishi bu mashg'ulotlarga qiziqishni oshiradi. Bolalar bog'chasida hikoya o'yinlari, amaliy o'yinlar, illyustratsiya o'yinlari va dramatisatsiya mashg'ulotlari o'tkaziladi. Bolalarga qum, suv, loy kabi narsalar bilan amaliy o'yinlarni taklif qilish juda foydali. Ushbu o'yinlarning maqsadi nafaqat zavqlanish va figura yasash yoki uy qurish (suv bilan chayqash, sovun pufakchalarini puflash va hokazo), balki ushbu tabiiy materiallarning xususiyatlarini o'rganishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishning asosiy dasturi "Origins",
2. Ryjova N.A.: "Bizning uyimiz - tabiat",
3. Nikolaeva S.N.: "Yosh ekolog",

4. Voronkevich O.A.: "Ekologiyaga xush kelibsiz",
5. Kondratieva E.E Veresov A.: "Biz yerliklarmiz",
6. Popova T.I.: "Atrofimizdagi dunyo",
7. Kochemasova E.E.: "Salom dunyo!".